

Wstęp

Postępowanie cywilne można krótko określić jako regulowaną przez państwo działalność sądów oraz innych właściwych organów z udziałem zainteresowanych podmiotów, przy czym głównym i samodzielnym przedmiotem postępowania są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy¹. Takie sprawy określane są powszechnie w nauce sprawami cywilnymi w znaczeniu materialnym². Ponadto przedmiotem tego postępowania są sprawy z innych stosunków prawnych, zwane sprawami cywilnymi w znaczeniu formalnym, do których przepisy KPC stosuje się z mocy ustaw szczególnych (art. 1 KPC).

Postępowanie cywilne składa się z szeregu postępujących po sobie czynności procesowych podmiotów postępowania, czyli sądów lub innych właściwych organów z udziałem zainteresowanych podmiotów w sprawach cywilnych³. Dopuszczalność wszczęcia i prowadzenia tego postępowania zależy od istnienia lub nieistnienia przewidzianych przez prawo przesłanek procesowych. Jedną z takich przesłanek, tj. okoliczności przewidzianych przez prawo procesowe, od których istnienia lub nieistnienia uzależniona jest dopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania cywilnego, w celu urzeczywistnienia norm prawa materialnego⁴, jest zdolność procesowa stron i uczestników postępowania. Należy ona do podmiotowych, pozytywnych oraz bezwzględnych przesłanek procesowych, której nieuzupełniony brak w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych skutkuje nieważnością postępowania na mocy art. 379 pkt 2 KPC oraz art. 379 pkt 2 w zw. z art. 13 § 2 KPC.

Czynności procesowe mogą podejmować nie tylko strony i uczestnicy postępowania, ale również inne osoby we własnym lub cudzym imieniu. Zdolność do czynności procesowych, o której stanowi art. 65 § 1 KPC należy zatem do centralnej aparatury pojęciowej prawa procesowego cywilnego.

Zasadniczo odpowiednikiem zdolności procesowej na gruncie prawa cywilnego materialnego w przypadku osób fizycznych jest zdolność do czynności prawnych. Z kolei w sytuacji osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, zdolność procesowa powiłą

¹ K. Lubiński, Postępowanie wieczystoksięgowe, s. 9. Pojęcie postępowania cywilnego jest jednak od dawna przedmiotem licznych kontrowersji w nauce. Bliżej na ten temat zob. S. Włodyka, Pojęcie i rodzaje postępowania cywilnego, s. 279 i n.

² K. Lubiński, Postępowanie wieczystoksięgowe, s. 9.

³ Bliżej o istocie i charakterze prawnym tego postępowania zob. w szczególności W. Siedlecki, Istota procesu cywilnego, s. 51 i n. oraz *idem*, Nieważność procesu cywilnego, s. 40 i n.

⁴ K. Lubiński, Stenogram.

zana jest ze zdolnością sądową. Związki funkcjonalne pomiędzy zdolnością procesową a zdolnością do czynności prawnych oraz zdolnością sądową sprawiają, że w pracy należy podjąć w niezbędnym zakresie problematykę zdolności do czynności prawnych oraz zdolności prawnej, która stanowi odpowiednik zdolności sądowej na gruncie prawa cywilnego materialnego.

Problematyka zdolności do czynności prawnych doczekała się do tej pory opracowania w dwóch cennych monografiach z zakresu prawa cywilnego. Zagadnienie to w odniesieniu do osób fizycznych przeanalizowali *M. Pazdan*⁵ oraz *L. Kociucki*⁶. Natomiast zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego przeanalizował *J. Kosik*⁷. Z kolei problematykę zdolności sądowej podjęto w nauce postępowania cywilnego w licznych artykułach na ten temat⁸. Inną kwestią jest, że zdolność ta doczekała się opracowania monograficznego z punktu widzenia problemów teorii prawa⁹.

Jeśli chodzi o problematykę zdolności procesowej w postępowaniu cywilnym, to doczekała się ona u nas do tej pory krótkiego opracowania monograficznego na gruncie przepisów KPC z 1930/1932 r.¹⁰ Syntetycznie natomiast problematykę tej zdolności omówił *Z. Resich* na tle ogólniejszych rozważań o przesłankach procesowych¹¹. Pozostałe liczne wypowiedzi doktryny na temat zdolności procesowej mają w dużej mierze charakter przyczynkowski¹².

Brakuje jednak w polskiej literaturze monografii na temat zdolności procesowej w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych na gruncie obecnie obowiązujących przepisów KPC. Z tego powodu praca poświęcona jest analizie problematyki zdolności procesowej stron i uczestników postępowania w dwóch przewidzia-

⁵ *M. Pazdan*, Zdolność do czynności prawnych, s. 126.

⁶ *L. Kociucki*, Zdolność do czynności prawnych, s. 300.

⁷ *J. Kosik*, Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego, s. 121.

⁸ W szczególności zob. *W. Broniewicz*, Zdolność sądowa i legitymacja procesowa; *idem*, Zdolność sądowa w postępowaniu cywilnym; *idem*, Zdolność sądowa i zdolność arbitrażowa, 1974; *M. Sawczuk*, Zdolność sądowa według kodeksu postępowania cywilnego; *A. Harla*, Zdolność sądowa; *M. Jędrzejewska*, Problemy wynikające z regulacji zdolności sądowej; *H. Mądrzak*, Zdolność prawna; *M. Dziurda*, Szczególna zdolność sądowa organów; *H. Pietrkowski*, Zdolność sądowa; *A. Jakubecki*, Zdolność sądowa według Kodeksu postępowania cywilnego; *R. Obrębski*, Zarys, 2016; *idem*, Zdolność sądowa strony w znaczeniu materialnym.

⁹ *P. Kaczmarek*, Zdolność sądowa, s. 201.

¹⁰ *M. Sawczuk*, Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym, s. 109.

¹¹ *Z. Resich*, Przesłanki, s. 186.

¹² W szczególności zob. *L. Oberlender*, W kwestji zdolności procesowej; *L. Nadel*, Zdolność procesowa; *B. Pogoda*, Brak zdolności procesowej; *J. Namiętło*, Zdolność sądowa; *Z. Krzemiński*, Zdolność sądowa; *M. Sawczuk*, Zdolność procesowa a stan psychiczny strony; *idem*, Zdolność procesowa organizacji; *idem*, Zdolność procesowa w projekcie; *S. Włodyka*, Strony; *idem*, Zdolność sądowa; *W. Broniewicz*, Brak zdolności; *Z. Generowicz*, Zdolność arbitrażowa; *A. Zieliński*, Zdolność do dokonywania czynności procesowych; *J. Jagieła*, Brak zdolności; *J. Bodio*, Zdolność do czynności prawnych; *idem*, Zdolność sądowa, 2011; *idem*, Zdolność sądowa, 2012; *R. Obrębski*, Zarys, 2017; *P. Rawczyński*, Zdolność procesowa.

nych przepisami KPC trybach sądowego postępowania rozpoznawczego: procesie i postępowaniu nieprocesowym. Natomiast odrębnego opracowania wymagałyby problematyka zdolności procesowej stron i uczestników w postępowaniu egzekucyjnym czy międzynarodowym postępowaniu cywilnym i postępowaniu przed sądem polubownym (postępowaniu arbitrażowym).

Przechodząc do przedstawienia konstrukcji pracy, to składa się ona, poza wstępem i wnioskami końcowymi, z dziesięciu rozdziałów oraz bibliografii.

Pierwszy rozdział zawiera rozważania o zdolności procesowej na tle historycznoprawnym. W rozdziale tym omawiam w niezbędnym zakresie zdolność procesową w prawie rzymskim oraz przedstawiam ewolucję historycznoprawną sposobu regulacji zdolności procesowej w Polsce. Celem przedstawienia tego zagadnienia jest przede wszystkim ustalenie, czy i w jakim zakresie przepisy w poprzednio obowiązującym prawie na ziemiach polskich miały wpływ na sposób uregulowania zdolności procesowej w KPC.

W rozdziale drugim przedstawiam doktrynalne próby zdefiniowania pojęcia zdolności procesowej. Prezentuję również definicje pojęcia zdolności procesowej sformułowane na gruncie wybranych europejskich systemów postępowania cywilnego.

Trzeci rozdział dotyczy analizy pojęcia zdolności procesowej. W rozdziale tym centralne miejsce zajmuje pojęcie czynności procesowej. Oprócz przedstawienia tego zagadnienia, w rozdziale podejmuję rozważania na temat rodzaju czynności procesowych oraz ich klasyfikacji ze względu na kryterium podmiotowe, a także wskazuję podobieństwa i różnice między czynnościami procesowymi, a czynnościami prawnymi.

Rozdział czwarty poświęcam omówieniu zdolności procesowej jako przesłanki procesowej. Podejmuję próbę zdefiniowania pojęcia przesłanek procesowych i omówienia ich podziału oraz skutków braku zdolności procesowej wraz z dopuszczalnością jego uzupełnienia.

W piątym rozdziale analizuję stosunek zdolności procesowej do zdolności prawnej oraz zdolności do czynności prawnych.

Z kolei rozdział szósty zawiera rozważania na temat stosunku zdolności procesowej do zdolności sądowej, zdolności postulacyjnej i legitymacji procesowej.

W trzech kolejnych rozdziałach swoje uwagi koncentruję na podmiotach, które posiadają zdolność procesową. W rozdziałach tych przedstawiam zdolność procesową osób fizycznych, osób prawnych, jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną oraz innych podmiotów, którym przepisy szczególnie przyznają zdolność procesową lub samodzielną pozycję w sądowym postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych. Przedstawiam też problematykę zdolności procesowej *nasciturusa*.

W dziesiątym rozdziale omawiam natomiast podmioty nieposiadające zdolności procesowej. W związku z tym, że przepisy prawa nie wskazują *expressis verbis*, które jednostki lub struktury organizacyjne nie posiadają zdolności procesowej, niezbędne stało się odwołanie do poglądów zaprezentowanych w nauce i orzecznictwie sądowym.

We wnioskach końcowych pracy wracam do moich najistotniejszych uwag i spostrzeżeń, które czyniłem w toku szczegółowych rozważań.

Na potrzeby moich badań posiłkuję się przede wszystkim metodą dogmatyczno-prawną. Pozwala mi ona na analizę obowiązujących przepisów prawa w przedmiocie zdolności procesowej oraz sformułowanych na ich podstawie poglądów doktryny i judykatury.

Analizę tę poprzedzam uwagami historycznoprawnymi, w których podejmuję próbę przedstawienia przede wszystkim ewolucji sposobu regulacji zdolności procesowej w postępowaniu cywilnym.

Ponadto praca zawiera w pewnym zakresie rozważania prawnoporównawcze dotyczące zdolności procesowej w postępowaniu cywilnym w wybranych europejskich systemach prawnych w celu wartościującego ustalenia występujących między nimi tożsamości, różnic i podobieństw¹³. Problematyka prawnoporównawcza prawa procesowego zaostrza bowiem m.in. spojrzenie na własny system prawa procesowego¹⁴. Badania te służą też poszukiwaniu nowych rozwiązań zmierzających do doskonalenia krajowej regulacji prawnej dotyczącej zdolności procesowej.

W mojej ocenie, włączenie elementów prawnoporównawczych do poszczególnych rozdziałów pozwoli lepiej wyeksponować tożsamości, różnice i podobieństwa analizowanych w tych rozdziałach rozważań prawnych.

Podstawę źródłową pracy stanowią monografie, artykuły, podręczniki oraz komentarze. Ponadto analizuję na potrzeby pracy orzecznictwo Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, sądów apelacyjnych oraz wojewódzkich sądów administracyjnych.

Praca ta stanowi uaktualnioną i uzupełnioną wersję rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w czerwcu 2017 r.

Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować mojemu promotorowi Panu prof. dr. hab. *Kazimierzowi Lubińskiemu* za życzliwą opiekę naukową oraz okazaną pomoc, jak również recenzentom – Pani prof. dr. hab. *Monice Michalskiej-Marciniak* oraz Panu prof. dr. hab. *Lukaszowi Błaszczakowi* za zawarte w recenzjach cenne uwagi, które wzbogaciły niniejszą wersję pracy.

¹³ Blżej na ten temat *K. Lubiński*, *Przedmiot komparatystyki*, s. 1071.

¹⁴ *Ibidem*, s. 1070.